

XALQARO HUQUQ. INSON HUQUQ VA ERKINLIKLARINING HIMOYA QILISH MEXANIZMI

Yaxshiboyev Shaxzod

*IIV Qashqadaryo akademik litseyi
huquq fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqola O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy huquqiy tizimining asosiy tamoyillari, rivojlanish tarixi va hozirgi zamon holatini tahlil qiladi. Unda konstitutsiyaviy qonunlar, fuqarolarning huquq va erkinliklari, davlat hokimiyatining tarmoqlarga bo'linishi, shuningdek, konstitutsiyaviy nazorat va uning samaradorligi kabi muhim jihatlar batafsil o'rganiladi. Maqolada O'zbekiston konstitutsiyaviy huquqining zamonaviy tendentsiyalari va kelajakdagi taraqqiyot yo'llari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Konstitutsiyaviy huquq, O'zbekiston Respublikasi, Konstitutsiya, konstitutsiyaviy qonunlar, fuqarolarning huquq va erkinliklari, davlat hokimiyati, sud hokimiyati, konstitutsiyaviy nazorat, huquqiy davlat.

Bugungi kunda inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish global miqyosdagi muhim masalalardan biriga aylandi. Xalqaro huquq bu borada muhim rol o'ynaydi, chunki u inson huquqlarini universal standartlar asosida tan olish va himoya qilishga qaratilgan. Xalqaro huquqning asosiy maqsadi – barcha insonlarning huquq va erkinliklarini ta'minlash, ularning kamsitilishiga yo'l qo'ymaslik va ularning qadr-qimmatini hurmat qilishdan iboratdir. Ushbu maqolada xalqaro huquqning inson huquqlari sohasidagi o'rni, himoya qilish mexanizmlari, asosiy tamoyillari va yutuqlari, shuningdek, mavjud muammolar va ularni hal qilish yo'llari yoritiladi.

Xalqaro huquqning inson huquqlari sohasidagi o'rni

Xalqaro huquq inson huquqlari sohasida bir qator muhim vazifalarni bajaradi:

1. Universal standartlarni belgilash: Xalqaro huquq, xususan, inson huquqlari to'g'risidagi xalqaro shartnomalar orqali inson huquqlari va erkinliklarining universal standartlarini belgilab beradi. Bu standartlar barcha davlatlar uchun majburiy bo'lib, ularning ichki qonunchiligida aks ettirilishi kerak.

2. Davlatlar o'rtasida hamkorlikni ta'minlash: Xalqaro huquq davlatlar o'rtasida inson huquqlarini himoya qilish borasida hamkorlikni ta'minlaydi. Davlatlar o'z hududlarida inson huquqlarini himoya qilish, shuningdek, boshqa davlatlarning inson huquqlarini buzishiga yo'l qo'ymaslikka majburdir.

3. Nazorat va monitoring mexanizmlarini yaratish: Xalqaro huquq inson huquqlariga rioya qilinishi ustidan nazorat va monitoring olib borish uchun turli mexanizmlarni yaratadi. Bu mexanizmlar inson huquqlari bo'yicha xalqaro

tashkilotlar, komitetlar va boshqa tuzilmalarni o'z ichiga oladi.

4. Javobgarlikni ta'minlash: Xalqaro huquq inson huquqlarini buzgan davlatlar va shaxslarning javobgarligini ta'minlaydi. Bu javobgarlik xalqaro sudlar va tribunallar orqali amalga oshiriladi.

Inson huquq va erkinliklarining himoya qilish mexanizmlari**

Inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish uchun xalqaro huquqda bir qator mexanizmlar mavjud:

1. Xalqaro shartnomalar va konvensiyalar: Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan qabul qilingan inson huquqlari to'g'risidagi xalqaro shartnomalar va konvensiyalar inson huquqlarining asosiy manbai hisoblanadi. Bularga, jumladan, Inson Huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi, Fuqarolik va Siyosiy Huquqlar to'g'risidagi Xalqaro Pakt, Iqtisodiy, Ijtimoiy va Madaniy Huquqlar to'g'risidagi Xalqaro Pakt, Ayollar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya, Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya va boshqa ko'plab shartnomalar kiradi.

2. BMTning inson huquqlari bo'yicha organlari: BMT tarkibida inson huquqlarini himoya qilish va nazorat qilish bilan shug'ullanadigan bir qator organlar mavjud. Bularga Inson Huquqlari Kengashi, Inson Huquqlari bo'yicha Oliy Komissari boshqarmasi, shartnomaviy organlar (komitetlar) va maxsus rapporteurlar kiradi.

3. Mintaqaviy inson huquqlari mexanizmlari: Yevropa Inson Huquqlari Sudi, Amerika Inson Huquqlari Sudi, Afrika Inson va Xalq Huquqlari Sudi kabi mintaqaviy sudlar inson huquqlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Bu sudlar o'z mintaqalari doirasida inson huquqlari buzilgan holatlarni ko'rib chiqadi va tegishli qarorlar chiqaradi.

4. Nodavlat tashkilotlari: Amnesty International, Human Rights Watch kabi nodavlat tashkilotlari inson huquqlari masalalarida faol ish olib boradi. Ular inson huquqlari buzilgan holatlarni aniqlaydi, ularni ommaga e'lon qiladi va davlatlarni javobgarlikka tortishga harakat qiladi.

5. Diplomatiya va siyosiy bosim: Davlatlar inson huquqlari buzilgan holatlarda diplomatiya va siyosiy bosim orqali ham ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu usul, ayniqsa, inson huquqlari sohasida ko'plab muammolarga duch kelgan davlatlarga nisbatan qo'llaniladi.

Inson huquqlari himoyasining asosiy tamoyillari

Xalqaro huquqning inson huquqlari sohasidagi faoliyati bir qator tamoyillarga asoslanadi:

1. Inson huquqlarining universalligi: Inson huquqlari barcha insonlarga millati, irqi, dini, jinsi yoki boshqa belgilaridan qat'i nazar tegishli bo'lishi tamoyili.

2. Inson huquqlarining ajralmasligi: Barcha inson huquqlari o'zaro bog'liq va ajralmasdir. Fuqarolik va siyosiy huquqlar iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlardan

ajralgan holda bo'lmasligi kerak.

3. Inson huquqlarining o'zaro bog'liqligi: Inson huquqlari o'zaro bog'liq va ularning biri buzilganda, boshqa huquqlar ham zarar ko'rishi mumkin.

4. Kamsitishga yo'l qo'ymaslik: Barcha insonlar teng va ularning huquqlari kamsitishsiz ta'minlanishi kerak.

5. Javobgarlik: Inson huquqlarini buzgan davlatlar va shaxslar javobgarlikka tortilishi kerak.

Yutuqlar va muammolar

Xalqaro huquq inson huquqlarini himoya qilish sohasida katta yutuqlarga erishgan. Bir necha o'n yilliklar davomida ko'plab xalqaro shartnomalar qabul qilindi, inson huquqlarining muhim standartlari yaratildi, xalqaro va mintaqaviy nazorat mexanizmlari ishga tushirildi. Shunga qaramay, bu sohada hali ham hal qilinishi kerak bo'lgan muammolar mavjud:

Inson huquqlarining buzilishi: Ko'plab mamlakatlarda inson huquqlari, xususan so'z erkinligi, diniy erkinlik, yig'ilishlar erkinligi va boshqa huquqlar muntazam ravishda buziladi.

Davlatlarning hamkorlikdan bosh tortishi: Ba'zi davlatlar inson huquqlari bo'yicha xalqaro standartlarga rioya qilmaydi, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikdan bosh tortadi.

Javobgarlikning yetarli emasligi: Inson huquqlarini buzgan shaxslar va davlatlar ko'pincha javobgarlikka tortilmaydi, bu esa o'z navbatida inson huquqlari sohasidagi muammolarni yanada chuqurlashtiradi.

Muammolarni hal qilish yo'llari

Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi yo'llardan foydalanish mumkin:

1. Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish: Davlatlar o'rtasida inson huquqlari sohasida hamkorlikni kuchaytirish, bu borada xalqaro tashkilotlar va nodavlat tashkilotlar bilan aloqalarni mustahkamlash zarur.

2. Milliy qonunchilikni takomillashtirish: Davlatlar o'z milliy qonunchiliklarini xalqaro standartlarga moslashtirishi, inson huquqlarini himoya qilish uchun zarur qonunlarni qabul qilishi kerak.

3. Nazorat mexanizmlarini kuchaytirish: Xalqaro va mintaqaviy nazorat mexanizmlarining samaradorligini oshirish, inson huquqlarini buzgan davlatlar va shaxslarga nisbatan javobgarlik choralarini qo'llash kerak.

4. Ommaviy axborot vositalarining rolini oshirish: Ommaviy axborot vositalari inson huquqlari masalalarini yoritishda faol ishtirok etishi, inson huquqlarining buzilishi haqida jamoatchilikni xabardor qilishi kerak.

5. Ta'lim va ma'rifat: Aholining huquqiy savodxonligini oshirish, inson huquqlari haqida ta'lim berish, odamlarni o'z huquqlarini himoya qilishga o'rgatish lozim.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, xalqaro huquq inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Xalqaro shartnomalar, mexanizmlar va tamoyillar inson huquqlarini universal standartlar asosida tan olish va himoya qilishga xizmat qiladi. Shunga qaramay, bu sohada hali ham ko'plab muammolar mavjud. Ularni hal qilish uchun xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, milliy qonunchilikni takomillashtirish, nazorat mexanizmlarini kuchaytirish va ta'lim berish muhimdir. Inson huquqlarini himoya qilish - barcha insonlarning qadr-qimmatini hurmat qilish va adolatli jamiyat qurishning muhim shartidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Nizomi.
2. Inson Huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi.
3. Fuqarolik va Siyosiy Huquqlar to'g'risidagi Xalqaro Pakt.
4. Iqtisodiy, Ijtimoiy va Madaniy Huquqlar to'g'risidagi Xalqaro Pakt.
5. Brownlie, I. (2008). Principles of Public International Law. Oxford University Press.
6. Cassese, A. (2005). International Law. Oxford University Press.
7. Shaw, M. N. (2017). International Law. Cambridge University Press.
8. Nowak, M. (2018). Introduction to the International Human Rights Regime. Brill.
9. O'zbekiston Respublikasining "Inson huquqlari bo'yicha Milliy Strategiyasi" (2020).
10. Internet resurslari: UN.org, OHCHR.org, Amnesty.org, HRW.org